

УДК 374.72:159.9

Пічугіна І.С.

Інститут інформаційних технологій та засобів навчання НАПН України,
Київ, Україна**СУЧАСНИЙ СТАН ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ САМООСВІТИ ТА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДОРΟΣЛИХ**

DOI: 10.14308/ite000555

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій для самоосвіти та саморозвитку дорослих стає актуальним питанням сучасності. Стаття присвячена дослідженню поточного стану цього питання, особливо враховуючи зростаючу актуальність самоосвіти дорослих, популярність інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному суспільстві, їх застосування у різних ланках суспільного життя та життя особистості. Актуальним питанням сучасного освітнього середовища стає освіта «впродовж життя». Сучасні види освіти, такі як неформальна та інформальна, набувають розвитку та дозволяють дорослій людині здійснювати безперервну освіту. Доросла людина набуває певної зрілості як особистість, але у сучасному суспільстві стає актуальним подальший її розвиток з причини того, що стрімким потоком змінюються потреби, інтереси суспільства. Це змушує особистість також стрімко змінюватись через саморозвиток. Завдяки чому людина змінює світогляд, мотивації, переконання, особистісні властивості, коригує погляд на сенс свого існування. Зняти напругу від сучасної реальності допомагає такий же стрімкий і бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Їх основа базується на розповсюдженій мережі Інтернет, яка розкриває величезні можливості для будь-якого її користувача, задовольняє майже всякий інформаційний запит сучасної людини. У статті розглянуто, що пропонує сучасне Інтернет-середовище для самоосвіти та саморозвитку особистості дорослої людини, і як такі пропозиції можуть відповідати сутності поставленого запитання.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, засоби інформаційно-комунікаційних технологій, неформальна освіта, інформальна освіта, освіта дорослих, самоосвіта, саморозвиток дорослих, саморозвиток особистості.*

Вступ. Освіта, самоосвіта, у тому числі й дорослих, розвивається так інтенсивно, як й інформаційно-комунікаційні технології. В певній точці ці два потужних та стрімких потоки з'єднуються, створюючи новий простір, відкриваючи багато привабливих різноманітних сторін. Стикання самоосвіти і саморозвитку особистості з використанням інформаційно-комунікаційних технологій надає нові можливості, відкриває нові перспективи для тих, хто йде шляхом самовдосконалення, в ногу з часом.

В умовах, коли неперервна освіта стала одним із провідних факторів соціального й економічного розвитку всіх розвинених країн світу, коли виникла велика різноманітність її організаційних форм, навчально-методичного забезпечення та технологічного здійснення навчального процесу, стало зрозуміло, що лише формальна освіта не в змозі задовольнити стрімке зростання різноманітних освітніх потреб дорослих людей [2, с. 35]. Тому набувають актуальності такі види освіти, як неформальна та інформальна. В сегментах їх напрямків особистість може реалізувати самоосвіту та саморозвиток.

Комп'ютерно-орієнтоване середовище заповнюється сучасними засобами інформаційно-комунікаційних технологій, що постійно вдосконалюються, формується привабливість щодо їх корисного застосування в сфері освіти також. Ресурси інформаційно-комунікаційних технологій швидко змінюються, завдяки чому сучасне людство знаходить для себе все нові й нові аспекти їх використання, що дозволяють водночас поширити і спростити діяльність людини. Оскільки в основу майже будь-якої життєдіяльності людини закладений розвиток, то й в сфері самоосвіти особистості спостерігається застосування інформаційно-комунікаційних технологій, як нового елемента саморозвитку.

В світовому суспільстві, й звичайно в сучасній Україні, постають наукові та практичні питання щодо взаємодії освітнього простору з інформаційним. Дані питання стосуються вивчення, розвитку, вдосконалення, впровадження найефективнішого поєднання цих галузей та їх напрацювань, набутого досвіду.

Таким чином, наше дослідження буде спрямоване на виявлення рівня актуальності самоосвіти та саморозвитку особистості засобами інформаційно-комунікаційних технологій; на аналіз застосування інформаційно-комунікаційних технологій для самоосвіти і саморозвитку особистості дорослої людини та визначення сучасного стану такого застосування.

Постановка завдань. В сучасному комп'ютерно-орієнтованому середовищі спостерігається широке коло інформаційно-комунікаційних засобів та ресурсів. Всі вони відрізняються певним методологічним призначенням та тематичними напрямками, програмним забезпеченням та функціональними можливостями.

На нашу думку, реалізація кожного з цих аспектів та їх поєднання з метою застосування в освітньої галузі може сприятливо впливати на ефективність самоосвіти та саморозвитку особистості.

Враховуючі сучасні можливості інформаційно-комунікаційних технологій та їх використання в освіті, необхідним є аналіз сучасних інформаційно-комунікаційних засобів, Інтернет-ресурсів та їх застосування для самоосвіти та саморозвитку особистості; аналіз їх інформаційного наповнення щодо тематики самоосвіти та саморозвитку.

Аналіз досліджень і публікацій у досліджуваній області. Оскільки область взаємодії інформаційно-комунікаційних технологій та освіти вже широко вивчається науковцями не тільки в сучасній Україні, а й у всьому світовому науковому просторі, доречно буде вказати авторів, які присвятили свої наукові праці в означеному напрямку. Так, питання застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті вивчають О. Кисельова [9], П. Кудря [10], О. Малярчук [14], С. Мигович [15], О. Спірін [18]. Такі вітчизняні науковці, як С. Гончаренко [4], С. Закревська [6], С. Зінченко [7-8], Л. Лук'янова [12], Л. Сігаєва [17], П. Стефаненко [19] зосереджують увагу на освіті дорослих, безперервній освіті. Особливостям самовдосконалення та саморозвитку присвячені праці Н. Лосевої [11], О. Скрипченко [3] та ін. Також вивчається використання інформаційно-комунікаційних технологій в неформальній і в інформальній освіті дорослих, в самоосвіті О. Василенко [2], Р. Гуревичем [5], Л. Максимовою [13]. Серед науковців країн СНД цими питаннями займаються: російські дослідники О. Булаєнко [1], А. Одінец [1] – вивчають ІКТ в освіті, Н. Шестакова Є. Красавцева – досліджують питання неформальної освіти в Росії, М. Глозов Н. Лобанов, І. Осмоловська, Л. Рулієне, С. Колесніков, С. Калініна, А. Шабаєва – займаються проблемами застосування ІКТ в освіті та самоосвіті в Росії, Н. Тайлаков, М. Цой, Р. Бакієва – вивчають питання неперервної освіти в Узбекистані, Р. Хаїтов, Д. Маматов – досліджують проблему використання ІКТ в неперервній освіті в Узбекистані, Г. Сиздикова – досліджує тему самоосвіти за допомогою ІКТ в Казахстані. Серед європейських вчених представники Франції І. Атту (Y. Attou), М. Буше (M. Bouche) – вивчають питання використання ІКТ в самоосвіті, Д. Апанель (D. Apanel), Т. Малишевски (T. Maliszewski) – досліджують неперервну освіту в Польщі. Серед дослідників Далекого Сходу Х. Г. Хсу (How-Gao Hsu) та Х. Ч. Ших (Hsiu-Ching Shih) вивчають питання неформальної освіти в Тайвані, Л. Хайо

(L. Xiao) вивчає тему безперервної освіти в Японії. Також слов'янські дослідники Т. Бокова та О. Шилова вивчають досвід неперервної освіти в США та в Британії, відповідно.

На жаль, аналіз останніх наукових досліджень та публікацій не виявив публікацій, які б розкрили сучасний стан застосування інформаційно-комунікаційних технологій, Інтернет-ресурсів для самоосвіти та саморозвитку особистості дорослих. Висвітлені аспекти застосування інформаційно-комунікаційних технологій у формальній освіті, а саме студентами, педагогами; розглядаються загальні питання неформальної або інформальної освіти, освіти впродовж життя. Але не зазначається, за допомогою яких саме ресурсів або засобів можуть реалізуватися такі види освіти в інформаційно-комунікаційному просторі та що саме відбувається в сучасному Інтернет-середовищі в напрямку самоосвіти та саморозвитку.

Тому вважаємо актуальним дослідити сучасний стан застосування інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернет-ресурсів для самоосвіти та саморозвитку особистості дорослих.

Методологія та інструменти дослідження. Для дослідження вищезазначеної теми було використано:

- *аналіз* теоретичних джерел, практичних засобів, ресурсів інформаційно-комунікаційних технологій в сучасному середовищі, контенту сучасних інформаційних Інтернет-ресурсів щодо інформації для саморозвитку та самоосвіти особистості;
- *узагальнення і систематизація* Інтернет-ресурсів для саморозвитку та самоосвіти особистості.

Опис проведеного експерименту та аналіз результатів. Нині популярним для сучасної особистості стає принцип «освіта впродовж життя». Звичайно, освіта через все (впродовж) життя трактується як найбільш універсальна та включає всі форми освіти дорослих (сімейну, шкільну, вищу, продовжену професійну, суспільну). Це не технічний або юридичний термін із точно визначеним змістом, а здебільшого загальнокультурний термін для визначення нової парадигми переходу від поетапної ступеневої системи освіти до індивідуальної. На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається перехід від концепції «освіти на все життя» до концепції «освіти впродовж життя», провідними принципами якої є: нові базові вміння для всіх з метою забезпечення неперервного доступу до освіти, одержання і оновлення вмінь, необхідних в інформаційному суспільстві; збільшення інвестицій у людські ресурси; інноваційні методики викладання та учіння для системи неперервної освіти – «довжиною та шириною в життя»; нова система оцінювання набутої освіти з метою врахування та визнання результатів неформальної та інформальної освіти; розвиток наставництва та консультування з метою забезпечення вільного доступу до інформації про освітні можливості людини по всьому світу та інше [12, с. 65].

Наш погляд співпадає з баченням Лук'янової Л.Б. [12, с. 14] відносно того, що неофіційна, самоорганізована освіта і є самоосвітою, що виражена у виді інформальної або неформальної освіти.

Зазначимо та розкриємо сутність термінів, які будуть вживатися у даній статті: «освіта», «неформальна освіта», «інформальна освіта», «самоосвіта», «саморозвиток», «особистість».

Так, за Лук'яною Л.Б. [12, с. 64] освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, а також певний рівень розвитку пізнавальних сил і практичної підготовки, набутих унаслідок навчання у навчальному закладі або шляхом самоосвіти. Залежно від характеру підготовки до життя і праці розрізняють загальну і спеціальну освіту. Зміст освіти визначається вимогами суспільного виробництва, зумовлюється суспільними відносинами, а також етапами розвитку науки, техніки, рівнем розвитку педагогічної науки і практики. Гончаренко С.У. [4] визначає освіту як духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є

надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини.

Поняття «неформальна освіта» фахівці Ради Європи спільно з Єврокомісією вважають як будь-яку, організовану поза формальної освіти, освітню діяльність. Вона доповнює формальну освіту, забезпечуючи засвоєння тих умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни. Ця освітня діяльність структурована, вона має освітню мету, певні часові рамки, інфраструктурну підтримку і відбувається усвідомлено. Отримані знання зазвичай не сертифікуються, хоча це в принципі можливо [6, с. 298]. Лук'янова Л.Б. «неформальну освіту» визначає як структуровані програми, які формально не визнаються національними системами освіти, здійснюються в освітніх установах або громадських організаціях (клубах, гуртках), під час індивідуальних занять з репетитором, тренером й зазвичай не підтверджується наданням документа. У розвинених країнах, як правило, система неформальної освіти займає один і той самий щабель із формальною, а іноді й вищий за значимістю, оскільки саме тут людина опиняється в оптимальних умовах для розвитку свого творчого потенціалу [12, с. 14].

Визначення «інформальна освіта» Лук'янова Л.Б. розкриває як неофіційну, самоорганізовану (самоосвіту), індивідуальну пізнавальну діяльність (життєвий, соціальний досвід); неорганізоване опанування інформації, що зазвичай не має цілеспрямованості. Здійснюється зокрема через самоосвіту, відвідування бібліотек, театрів, музеїв, під час подорожей, у ході спілкування з друзями. Як соціально-побутова, неструктурована освіта може відбуватися у сім'ї, суспільстві, у процесі виконання роботи, що становить найбільш поширену форму навчання на робочому місці [12, с. 14].

Термін «самоосвіта» зазначається Гончаренко С.У. [4] як освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. За Лук'яновою Л.Б., самоосвіта дорослих – це система навчання відповідно до власних освітніх цілей за мінімальною участі інших осіб, самотужки; здобуття знань самостійним навчанням поза навчальним закладом, переважно без допомоги педагога. Самоосвіта стає формою неперервної освіти та впливає на постійне удосконалення особистості. У відповідності до соціального статусу й соціальних ролей особистості виокремлюють такі види самоосвіти: професійна, політична, правова, економічна, релігійна, художньо-естетична, етична, загальнокультурна та ін. Також Лук'янова Л.Б. визначає функції самоосвіти: екстенсивну, компенсаторну, методологічну, комунікативну, психотерапевтичну, розвивальну та інші [12, с. 85]. Кисельова О.Б. на основі зіставлення думок низки авторів систематизувала характеристичні ознаки самоосвіти, до яких віднесла самостійність, добровільність, керованість самою особистістю, спрямованість на задоволення пізнавальних потреб та інтересів, неперервність; визначила її функції, серед яких є особистісні: самовдосконалення й самоствердження особистості, самореалізація в професійній діяльності [9, с. 6].

Поняття «саморозвиток» Лук'янова Л.Б. розкриває, як розумовий або фізичний розвиток людини, якого вона досягає самостійним заняттям, вправами; розвиток когось, чогось-небудь власними силами, без впливу, сприяння яких-небудь зовнішніх сил; те саме, що саморух [12, с. 86]. За Лосєвою Н.М. саморозвиток – це безперервний процес, у якому під впливом визначення мотивів ставляться і досягаються конкретні цілі за допомогою зміни власної діяльності чи зміни себе [11, с. 45].

У навчальному посібнику [3, с. 234] «особистість» визначається як людський індивід, який, зберігаючи психічну дистанцію по відношенню до потреб і бажань, розвивається, керуючись сенсом свого існування. Особистість повинна пізнавати нові сфери свого існування. Дослідник Лук'янова Л.Б. вважає, що особистість – це суспільна сутність людини, що включає сукупність вироблених нею в праці соціальних властивостей і якостей. Основні ознаки особистості: розумність, відповідальність, свобода, власна гідність, свідоме управління власною поведінкою і діяльністю, суспільна активність, міцність поглядів і переконань, творчість, індивідуальність [12, с. 66]. Гончаренко С.У. [4] з точки зору

педагогіки та психології зазначає особистість як певне поєднання психічних (включаючи психофізичні і соціально-психологічні) властивостей, спрямованостей (потреби, мотивації, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис темпераменту й характеру, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уваги, уваги, емоційно-вольової сфери).

Аналізуючи суттєве значення кожного з наведених понять, бачимо, що всі вони стикаються в одному сенсі: в розвитку, який здійснює особистість через самоосвіту, яка має неформальний або інформальний характер. В даній статті ми розглянемо самоосвіту та саморозвиток особистості дорослих в контексті вільного розвитку особистості, що може відбуватися через розвиток особистісних якостей, властивостей, рис характеру, зміну спрямованостей.

Психологія дорослих тісно поєднана з освітою дорослих як комплексом процесів формального і неформального навчання, за допомогою якого дорослі поєднують навчальну діяльність з практичною участю у виробничій, соціальній, сімейно-побутовій сферах громадського життя, розвивають свої здібності, збагачують знання, уміння, навички і особистісні якості [7, с. 19]. Враховуючи вищезазначене, важливу роль в освіті дорослих відіграє самоосвіта. Численними дослідженнями встановлено, що ефективність і результативність процесу самоосвіти особистості суттєво залежать від рівня розвитку спеціальних особистісних якостей, від засвоєння знань, умінь здійснювати самоосвіту. Тому в педагогіці поставлені і вирішуються питання ефективності навчання, цілеспрямованого формування готовності до самовиховання і самоосвіти [7, с. 22].

Проаналізуємо базові поняття, що розкривають суть інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), їх засобів та ресурсів, що можуть бути застосовані для саморозвитку особистості.

Так, російські науковці [1] вважають інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) узагальнюючим поняттям, яке описує різні пристрої, механізми, засоби, алгоритми обробки інформації. Дослідник Спірін О.М. [18] означає інформаційно-комунікаційні технології як технології розробки інформатичних систем та побудови комунікаційних мереж, а також технології формалізації і розв'язування задач у певних предметних галузях з використанням таких систем і мереж. Та, враховуючи визначення сучасної інформаційної технології Жалдаком М.І., Спірін О.М. [18] уточнює, що інформаційно-комунікаційні технології – це сукупність методів, засобів і прийомів, що використовуються для розробки інформатичних систем та побудови комунікаційних мереж, а також технології формалізації і розв'язування задач у певних предметних галузях з використанням таких систем і мереж. На думку Кудрі П.В., інформаційно-комунікаційні технології пов'язані зі створенням, збереженням, передачею, обробкою і управлінням інформації. Цей широко вживаний термін включає в себе всі технології, що використовуються для спілкування та роботи з інформацією [10].

Спираючись на вищенаведені визначення та на здійснений аналіз наукової літератури, можемо зазначити, що інформаційно-комунікаційні технології можуть застосовуватись завдяки пристроям та засобам.

До пристроїв ІКТ можна віднести: комп'ютер, ноутбук, нетбук, ультрамобільний персональний комп'ютер (UMPC), мобільний пристрій (MID), планшет, мобільний телефон, смартфон (SmartPhone), айфон (iPhone), айпад (iPad), айпод (iPod) та ін.

До засобів ІКТ можна віднести: програмне забезпечення, системні програми, серед яких операційні системи, службові (сервісні) програми; прикладні програми, серед яких універсальні офісні прикладні програми, до яких відносяться: в першу чергу, Інтернет-відома глобальна комп'ютерна мережа, так звана «всесвітня павутина», а також текстові процесори, електронні таблиці, програми з підготовки презентацій, органайзери, графічні пакети та ін. [1].

Розуміння ролі інформаційних технологій у сучасній освіті надає можливість стверджувати, що на кожному етапі інформатизації освіти найбільш затребуваними є саме нові та перспективні інформаційні технології, що задають вектор розвитку сфери

інформаційних технологій і всього інформаційного суспільства в цілому. Такі технології нині неодмінно пов'язуються з Інтернетом, оскільки глобальна комп'ютерна мережа створює технічну основу реалізації засобів інформатизації, забезпечуючи при цьому можливості використання цих відомостей величезній кількості людей. Актуальними є технології соціальних сервісів Інтернету, соціальних мереж, мобільного доступу, хмарних сервісів і програмного забезпечення, інтеграції ресурсів різних сайтів в єдиний продукт та ін. [5, с. 270]. Отже, завдяки Інтернет-орієнтованим технологіям відкриваються можливості:

1) спілкування в режимі реального часу з використанням *спеціальних програм* (наприклад, Skype, ooVoo, ICQ, Tango, QIP, Viber та ін.). Ці програми дозволяють організувати співпрацю користувачів на відстані з програмою, що запущена на локальному комп'ютері: такі програми дозволяють після встановлення зв'язку передавати текст, що вводиться з клавіатури (чат), звук, зображення, файли; за допомогою спеціального обладнання (веб-камера, навушники, мікрофон, аудіоколонки) та програмного забезпечення через Інтернет можна проводити аудіо- та відео конференції [1]; стає доступною Інтернет-телефонія;

2) доступу до учбово-методичної, наукової інформації, матеріалів для саморозвитку і самоосвіти, і також для спілкування завдяки *мережним ресурсам*, серед яких: *мережні засоби ІКТ та соціальні мережі*. За допомогою *мережних засобів ІКТ*, до яких відносять *мережні операційні системи та мережні програмні засоби*, стає можливим відкритий доступ до навчально-методичної та наукової інформації, організація оперативної консультативної допомоги, моделювання науково-дослідницької діяльності, проведення віртуальних навчальних занять (семінарів, лекцій) в режимі реального часу [1]. За допомогою інструментарію *соціальних мереж* (наприклад, таких як Facebook, ВКонтакте, Однокласники, Twitter, Моймир@mail.ru, Професионалы.ru, Возрождение, Academia.edu та ін.) можна проводити підготовку та презентацію результатів групових проєктів, аналіз кейсів, участь у дискусіях, можливо виконувати групові завдання, застосовуючи такі додаткові опції як форуми, коментарі, опитування, голосування; тим самим спрощується процес обміну інформацією і передбачається реалізація принципу безперервної освіти [14];

3) отримання будь-якої інформації по запиті користувача завдяки *автоматизованим пошуковим системам*. Такі системи збирають дані про інформаційні ресурси в режимі «швидкого пошуку» та видають їх користувачу одразу після його запити. Завдяки автоматизованим пошуковим системам можна отримати миттєвий доступ до будь-якого депо файлів, баз даних і т.п., серед яких, наприклад, електронні бібліотеки, каталоги файлів та ін.;

4) здійснення листування *електронною поштою*. Також через електронну пошту можна отримувати розсилки тематичного матеріалу за підпискою; отримувати навчальні матеріали та консультації в режимі «питання – відповідь» від психологів, педагогів та інших експертів щодо питань самоосвіти та саморозвитку;

5) збереження та передачі основного обсягу матеріалу, що вивчається, завдяки *освітнім електронним виданням*, які є сучасною інформаційно-комунікаційною технологією. Індивідуальна робота з такими електронними виданнями дає глибоке засвоєння та зрозуміння матеріалу. Ці технології надають можливості для самонавчання і самоперевірки отриманих знань. На відміну від традиційних видань, освітні електронні видання дозволяють надавати матеріал у динамічній графічній формі, яка стимулює до навчання [1];

6) отримання скомпонованої інформації із заданої тематики, яка групується та розміщується на відповідних *сайтах* (від англ. website: web – «павутина, мережа» и site – «місце», «сегмент, частка в мережі»), серед яких: *портали, блоги, веб-сторінки, стрічки тематичних новин, форуми* та ін.

Варто зазначити ще деякі можливості, що надаються одним із багатьох видів засобів ІКТ, який не відноситься до Інтернет-ресурсів, але залишається затребуваним. Це використання відеозаписів та аудіозаписів, які містять навчальний відео- або аудіо-матеріал, що розміщується на *дисках* (CD, DVD, DD, BD), *флеш-картах, відеокасетах, аудіофайлах, відеофайлах*.

Усі перелічені вище функції та можливості засобів ІКТ можуть бути корисно застосовані у навчальному процесі. Тому вважаємо, що використання Інтернет-ресурсів та інших засобів ІКТ може сприяти підвищенню ефективності самоосвіти та саморозвитку. Розділяємо думку Гончаренко С. У., що в умовах вільного розвитку особистості на перший план виступає формування базової культури особистості, усунення в структурі особистості протиріччя між технічною й гуманітарною культурою та забезпечення діяльного включення особистості в нові соціально-економічні умови життя суспільства [4, с. 243]. У сучасних умовах поглиблення та розширення глобалізаційного процесу зростає роль освоєння інформаційного простору, змінюється ставлення людей до освіти [5, с. 269].

Створення нових інформаційних технологій сприяло поширенню неперервного навчання, скороченню аудиторних занять за рахунок самоосвіти та дистанційного навчання. Інформаційна освіта сприяє розкриттю особистісних якостей людини, збереженню та розвитку індивідуальних можливостей тих, кого навчають; формуванню в учнів (студентів) пізнавальних інтересів, прагнення до самовдосконалення; забезпеченню комплексності вивчення явищ дійсності, нерозривності взаємозв'язку між природознавством, технікою, гуманітарними науками та мистецтвом; постійному відновленню освіти, форм і методів процесу навчання і виховання [17, с. 4 - 5]. Тому, метою використання інформаційних технологій є забезпечення ефективної інформаційної підтримки навчально-виховного процесу [19]. А провідною цінністю педагогічної діяльності є особистість, яка навчається, розвиток її особистісних якостей. Адже доросла людина у навчанні повинна стверджуватися як творча особистість [8].

У ході нашого дослідження було проаналізовано застосування деяких ІКТ для самоосвіти та саморозвитку особистості дорослої людини в сучасному світі.

Так, використовуючи персональний стаціонарний комп'ютер та ноутбук, за допомогою пошукових систем Google, Yandex, DuckDuckGo, поиск@mail.ru було відвідано такі україномовні та російськомовні ресурси:

1) 70 сайтів, що присвячені саморозвитку та самоосвіті особистості дорослої людини. Ці сайти є персональними, груповими або клубними. Інформація таких сайтів структурована по розділам та підрозділам та часто відображена в карті сайту. Інформаційна наповненість сайтів стосується психологічних, духовних, творчих, інтелектуальних аспектів, питань самовдосконалення, самосвідомості. Сайти містять розділи щодо теоретичного матеріалу, статей, практичних рекомендацій, порад, опису деяких вправ, програм, пропозицій щодо участі в платних тренінгах, семінарах, вебінарах, індивідуальних консультаціях, відвідування майстер-класів, запрошення до навчання. Також на сайтах існують стрічки новин щодо тематики сайту та пропозиції підписки на розсилку таких новин. Також пропонуються художні, пізнавальні, наукові фільми, відео, література, що сприяє саморозвитку, підвищенню культурної бази особистості. Часто сайти містять розділи, де розміщені блоги та форуми, та розділи типу «питання-відповіді», які дають можливість спілкування та отримання інформації на конкретний запит. У таблиці 1 наведено узагальнений перелік посилань до деяких сайтів.

Таблиця 1.

Перелік сайтів для саморозвитку і самоосвіти особистості

№	Зміст (тематика розміщених матеріалів, тощо)	Web-адреса
1	2	3
1	Пропозиції психологічних тренінгів саморозвитку. Рекомендації щодо саморозвитку, що надаються у статтях, публікуються в блозі.	http://daoping.com.ua/uk/trening/samorazvitie-lichnosti-i-nekotorye-principy.html
2	Психологічні поради щодо саморозвитку у вигляді статей, фільмів, літератури, відеоматеріалів.	http://www.selfcreation.ru/
3	Пропозиції щодо арт-терапії для гармонізації внутрішнього стану та натхнення для внутрішнього зростання.	http://nathnennya.com/ua/info/

1	2	3
4	Психологічна інформація щодо саморозвитку у вигляді текстових, аудіо-, відео-матеріалів. Рекомендації щодо перегляду фільмів, читання книг з питання саморозвитку.	http://samorozvytok.info/
5	Інформація психологічного та духовного змісту щодо саморозвитку у вигляді текстових, аудіо-, відео-матеріалів. Поради щодо застосування наданої інформації в практичному житті в різних сферах людської діяльності.	http://key-rich.com
6	Психологічна служба Златопільської гімназії дає психологічні поради дітям-учням, їх батькам щодо саморозвитку в різних сферах життєдіяльності у вигляді статей, рекомендацій, байок. Пропонуються психологічні тести, вправи, поради. Публікується просвітницько-розвивальна психологічна газета.	http://zlatoiruna.ucoz.ru/
7	Пропозиції щодо саморозвитку та самоосвіти інтелектуально-освітніми програмами.	http://intensiv.kiev.ua/index_ua.php
8	Психологічна інформація у вигляді статей, рекомендацій щодо саморозвитку особистості у сучасному суспільстві.	http://livetoday.in.ua/
9	Інформація у вигляді статей, порад, рекомендацій щодо саморозвитку, яка має психологічну, духовну, виховну спрямованість.	http://www.vitamarg.com/
10	Пропозиції щодо тренінгів, семінарів, лекцій, майстер-класів для саморозвитку: розклад занять, перелік експертів, тренерів, консультантів; перелік напрямків саморозвитку (центри, школи, програми та ін.); перелік сайтів, які містять інформацію щодо саморозвитку. Інформація з питань саморозвитку особистості у статтях, на форумі.	http://samopoznanie.ru
11	Психологічна інформація, що сприяє саморозвитку у вигляді статей, порад, відео-тренінгів, аудіо-есе, книг, фільмів, тощо.	http://www.vernikova.com/
12	Інформація, що сприяє саморозвитку особистості в сучасному суспільстві. Пропозиції щодо авторських дистанційних курсів для працівників сфери освіти.	http://vgs1949.ru/
13	Статті, що містять рекомендації щодо саморозвитку та самоосвіти.	http://my-orbita.com/

2) 50 веб-сторінок сайтів, що присвячені саморозвитку та самоосвіті. Інформація на сайтах, що містять такі веб-сторінки, може бути загальною відносно обраної нами теми та мати напрямки професійного розвитку, кар'єрного зростання, особливостей гендерної психології. Але одна із сторінок такого сайта може бути присвячена саморозвитку та самоосвіті особливості. Такі веб-сторінки, в основному, містять тематичні статті, що мають консультативний, рекомендований, пізнавальний, науковий характер. Узагальнений перелік посилань до деяких веб-сторінок наведено у таблиці 2:

Таблиця 2.

Перелік веб-сторінок для саморозвитку і самоосвіти особистості

№	Зміст (тематика розміщених матеріалів, тощо)	Web-адреса
1	Практичні поради щодо саморозвитку, які викладені у статтях.	https://coffeetimerelax.wordpress.com/improve-your-self-confidence-in-15-minutes/
2	Психологічна інформація для саморозвитку вчителя: питання для самооцінки, оцінка особистісних якостей; практичні поради, вказівки щодо саморозвитку та самоосвіти.	http://novibyg10.at.ua/publ/samoocinka_ta_samorozvitok_vchitelja/1-1-0-7
3	Сторінка розвитку та саморозвитку в освітніх ресурсах інтернету пропонує перелік веб-ресурсів для саморозвитку, де містяться різні матеріали для саморозвитку: безкоштовні онлайн курси, рекомендації, поради, тощо.	https://sites.google.com/site/osvitnires/rozvitok
4	Статті, що містять інформацію для саморозвитку.	http://ubaradio.com/kar-era/18499-samoosvita-i-samorozvitok.html
5	Інформація для педагогів щодо самоосвіти.	http://www.iryna-bratyschenko.edukit.kiev.ua/metodichna_robota/samoosvita/
6	Поради для саморозвитку, що містяться в статтях.	http://www.justlady.ru/articles-154820-samoobrazovanie-i-samorazvitie
7	Інформація щодо самоосвіти для керівників гуртків, педагогів.	http://rcntt.ucoz.ru/load/instruktivno_metodichna_robota/samoosvita_kerivnika_gurtkiv/samoosvita_kerivnika_gurtka/19-1-0-23

3) 20 сторінок у соціальних мережах «Facebook», «ВКонтакте», «Однокласники», що містять інформацію для самоосвіти та саморозвитку особистості дорослої людини. Вони об'єднують групи однодумців, особистостей, що цікавляться питаннями саморозвитку та самоосвіти. Суттєве наповнення, напрямок і тематика таких груп в соціальних мережах схожа з тією інформацією, що розміщується на сайтах, веб-сторінках окремих сайтів. Різниця полягає в тому, що кожний учасник такої групи набуває права розміщувати свою інформацію в стрічці групи, коментувати розміщену інформацію, задавати питання, давати відповіді, тобто формується живе спілкування, майже за типом «он-лайн». Нижче наведено перелік посилань до тих сторінок, які були відвідані нами з метою дослідження (таблиця 3).

Таблиця 3.

Перелік сторінок в електронних соціальних мережах для саморозвитку і самоосвіти особистості

№	Зміст (тематика розміщених матеріалів, тощо)	Web-адреса
1	2	3
1	Психологічна, духовна та загальна інформація для саморозвитку у вигляді текстових, аудіо-, відео-матеріалів.	http://vk.com/razvitiecheloveka
2	Психологічна та загальна інформація для саморозвитку та самоосвіти у вигляді текстових, аудіо-, відео-матеріалів.	http://vk.com/sam_v_vk
3	Інформація про наукові інтернет - конференції та наукові журнали, запрошення до участі в них: саморозвиток в професійній діяльності.	http://vk.com/public56694897

1	2	3
4	Інформація психологічного та загального напрямку для саморозвитку.	http://vk.com/ppsychology
5	Інформація про наукові інтернет - конференції та наукові журнали, запрошення до участі в них: саморозвиток в професійній діяльності.	https://www.facebook.com/intkonf.org
6	Інформація для саморозвитку: психологічні матеріали, поради щодо інформації в книгах, фільмах, тощо.	http://ok.ru/group/56942140915755
7	Інформація щодо особистісного розвитку, що викладена в цитатах, притчах, казках, порадах, рекомендаціях, статтях .	http://ok.ru/razlich.ru
8	Інформація психологічного та загального напрямку для саморозвитку.	http://ok.ru/kolesobalansa

4) 45 відеозаписів, розміщених на відео-сервісі «YouTube», надає можливість перегляду та завантаження відеороликів. Пошук відеоматеріалів можливий за категоріями, каналами, спільнотами. За темою самоосвіти та саморозвитку особистості дорослої людини даний сервіс містить достатній обсяг інформації, яка надається у вигляді уроків, семінарів, лекцій, тренінгів, консультацій, програм професійних психологів, тренерів, коучів, експертів. Нижче наведено перелік посилань на відеоматеріали: <https://www.youtube.com/watch?v=fmU5AFcsAKw> – відео-матеріали Школи бізнесу та особистісного розвитку «Чи можна розвиватися без мети?», <https://www.youtube.com/watch?v=j50melRmIUM> – відео-лекція психотерапевта вищої категорії «Методи ефективного саморозвитку», https://www.youtube.com/watch?v=E9mqJYP_qI8&list=PLzsNCA8xttZI63_iWHh5MKcbcnMI49_Og6 – відео-матеріали програми «Дорослі ігри» «Цикли та петлі людського життя» для саморозвитку.

5) 10 електронних бібліотек, за допомогою яких вирішується проблема доступу користувачів (читачів) до різноманітної літератури у вигляді книг, журналів, статей та інших публікацій. Нині електронні бібліотеки повсюдно створюються і щоденно поновлюють свої ресурси. В електронних бібліотеках є можливість відразу «загрузити/скачати» книги у різних цифрових форматах, що надає можливість читати їх, використовуючи мобільні пристрої у будь якому місці. Нижче вказано перелік посилань до деяких електронних бібліотек (таблиця 4), які містять джерела інформації щодо самоосвіти та саморозвитку особистості:

Таблиця 4.

Перелік електронних бібліотек для саморозвитку і самоосвіти особистості

№	Зміст (тематика розміщених матеріалів, тощо)	Web-адреса
1	2	3
1	Наукові, дослідницькі, освітні, навчально-методичні, організаційні матеріали НАПН України, якими можна скористатися для особистісного та професійного саморозвитку.	http://lib.iitta.gov.ua/
2	Науково-освітня, художня література (книги та статті) для саморозвитку.	http://bo0k.net/index.php
3	Ресурси бібліотек містять всю інформацію бібліотек – учасниць проекту, які пропонують віртуальні презентації нових надходжень, бібліотечні фонди різних напрямків для саморозвитку та самоосвіти.	http://e-catalog.mk.ua

1	2	3
4	Інформація у форматі підручників, наукових праць, наукових публікацій, що містить аспекти для самоосвіти та саморозвитку.	http://www.info-library.com.ua/books.html

б) 20 освітніх електронних видань, що є науковими виданнями, фаховими виданнями, електронними журналами про саморозвиток та самоосвіту, в яких розглядаються теми у вигляді статей, рекомендуються книги, інші джерела, що містять інформацію для особистості, яка прагне самовдосконалення. У таблиці 5 узагальнено перелік електронних видань:

Таблиця 5.

Перелік електронних видань для саморозвитку і самоосвіти особистості

№	Назва	Web-адреса
1	Наукове електронне видання «Інформаційні технології та засоби навчання»	http://journal.iitta.gov.ua
2	Науковий журнал «Молодий вчений» та декілька тематичних журналів	http://www.moluch.ru/
3	Електронне наукове фахове видання «Народна освіта»	http://narodnaosvita.kiev.ua/
4	«Вісник психології і педагогіки» Київського університету ім. Б. Гринченка	http://www.psyh.kiev.ua/
5	Електронне наукове фахове видання «Українознавство» НДІУ	http://www.ualogos.kiev.ua/
6	Журнал «Для розуму. 36 ідей для саморозвитку» Jurnal.tr200.net	http://jurnal.tr200.net/?id=171513
7	Інтернет – журнал «Synderesis». Про саморозвиток	http://synderesis.ru/2010/11/o-samorazvitii/
8	Журнал про особистий розвиток «Всеєдино»	http://vseedino.ru/luchshie-knigi-dlya-samorazvitiya

7) 20 сервісів зберігання баз даних, де публікуються матеріали щодо саморозвитку та самоосвіти. Це електронні каталоги, сервіси зберігання різної інформації, інформаційні портали, що можуть бути оформлені у вигляді сайтів з відповідними рубрикаторами. Пошукові системи дуже часто пропонують посилання до таких ресурсів. Вони містять реферати, статті, наукові роботи, підручники, художню літературу, різні книги, серед яких можна знайти ту тему, до якої є інтерес. Деякі з таких сервісів наведено нижче, вказано посилання для доступу до них: <http://bibliofond.ru/>- електронна бібліотека студента, <http://www.docme.ru/doc/244179/rozvitok-osobistost%D1%96> – сервіс публікації документів, <http://pidruchniki.com/> - навчальні матеріали он-лайн, <http://www.kazedu.kz/>- казахстанська освітня соціальна мережа, <http://pandia.org/>- енциклопедія знань.

8) 10 форумів, що являють собою окремі ресурси, які не відносяться до будь-якого основного сайту. На форумах є можливість висловити свою думку, поділитися досвідом, врахувати чийсь точку зору. Також на форумі є можливість отримати інформацію для самоосвіти та саморозвитку завдяки завантаженим на ньому джерелам у вигляді книг, статей, посилань і т.п. Нижче наведений перелік кількох з тих форумів, які були відвідані нами з метою дослідження: <http://neolit.org.ua> – містить розділи «Навчання» та «Сучасні технології», <http://istinavtebe.ru/forum> - форум про саморозвиток, психологію, філософію та езотеріку, <http://forum.cod3sun.com> – форум для саморозвитку та навчання, <http://www.project-ato.ru/> - форум психотехнологій та саморозвитку.

Усі вищезазначені Інтернет-ресурси доступні україномовним та російськомовним користувачам. Матеріали для самоосвіти та саморозвитку, що містяться в них, викладені

українською або російською мовою та можуть бути призначені для користувачів країн пострадянського простору.

З метою порівняння сучасних Інтернет-ресурсів, що надають інформацію для самоосвіти та саморозвитку україномовним та російськомовним користувачам, також було проаналізовано Інтернет-ресурси країн ближнього та дальнього зарубіжжя, що містять матеріали для самоосвіти та саморозвитку для англomовних користувачів та користувачів, які володіють мовами країн інших континентів.

Таблиця 6.

Перелік електронних ресурсів для саморозвитку і самоосвіти особистості, що розміщені на зарубіжних Інтернет-сервісах

№	Назва	Web-адреса та додаткові сторінки в соціальних мережах	Короткий опис ресурсу	Доступність
1	2	3	4	5
1	Сайт Khan Academy («Академія Хана»). Містить інформацію для саморозвитку та самоосвіти особистості. Презентовані навчальні матеріали для вивчення різних наук, культури, мистецтва, а також навчальні матеріали для засвоєння деяких професій. Сайт є інтернаціональним.	https://ru.khanacademy.org/ Facebook https://www.facebook.com/khanacademy , Twitter https://twitter.com/khanacademy , блоги https://www.khanacademy.org/about/blog та http://life.khanacademy.org/	Khan Academy («Академія Хана») є некомерційною організацією, яка забезпечує безкоштовну та якісну освіту через Інтернет для кожного. Сайт Академії надає доступ до більш чим 4200 безкоштовних мікролекцій за різноманітними темами. Деякі з них представлені з субтитрами на російській мові.	Матеріали на сайті викладені у вільному доступі. Для більш глибокої та ефективної освітньої взаємодії пропонується реєстрація. Інформація адаптована до російськомовних користувачів.
2	Світова Цифрова Бібліотека (World Digital Library), (WDL). WDL пропонує пошук 12465 об'єктів з 193 країн за період з 8000 до н.е. по 2000 н.е. Крім перегляду та читання матеріалів, пропонується слухання аудіо запису обраного матеріалу.	http://www.wdl.org/ru/	WDL існує за підтримки ООН з питань освіти, науки та культури. Система пошуку представлена на 7 мовах, у т.ч. на російській, англійській та ін. та дозволяє знайти матеріали за категоріями: «місце», «період часу», «тема», «тип об'єкту», «мова», «заклад». Також каталог бібліотеки дозволяє здійснювати пошук за «часовими шкалами» або «інтерактивними картами» за категоріями: «всесвітня історія», «ілюміновані рукописи», «історія США», «китайські книги», «російська імперія».	WDL надає безоплатний доступ до мережі Інтернет у багатомовному форматі до величезної кількості розвиваючих матеріалів різних культур та країн світу. Користування матеріалами Бібліотеки є вільним, реєстрація не потрібна.

1	2	3	4	5
3	<p>Сайт Open Education Consortium («Відкритий Освітній Консорціум») Сайт надає навчальні матеріали різних напрямків через інформаційний центр, курси, вебіари, підручники. Сайт міжнародний.</p>	<p>http://www.oeconsortium.org/about-oecon Twitter Facebook YouTube YouTube Slideshare</p>	<p>«Відкритий Освітній Консорціум» - це глобальна мережа освітніх установ, окремих осіб та організацій, які підтримують підхід до освіти, заснований на відкритості, у тому числі пропонується співпраця, інноваційний та колективний розвиток і використання відкритих освітніх матеріалів. «Консорціум Відкритої Освіти» є некомерційною організацією, надає соціальну допомогу та знаходиться на обліку в Сполучених Штатах і працює в усьому світі.</p>	<p>Для користування навчальними ресурсами пропонується стати членом клубу або учасником консорціуму. Для навчання та он-лайн занять пропонується стати партнером мультимедійного освітнього ресурсу. Матеріали інтерфейсу сайту доступні користувачам на 100 мовах, у т.ч. й україномовним, відео матеріали доступні лише англomовним користувачам.</p>
4	<p>Сайт Coursera («Курсера») Пропонується каталог онлайн курсів зі всього світу, з якого можна обрати тему навчання, що цікавить. Загальна кількість представлених курсів – 1470. Окрім наукових та мистецьких напрямків, також пропонуються курси з особистісного розвитку, на яких викладаються стратегії та системи особистісного розвитку в різних напрямках. Підхід до навчання – академічний.</p>	<p>https://www.coursera.org Google+, Twitter, Facebook, Блог, Технический блог</p>	<p>На даному сайті пропонуються корисні навчальні програми, курси, де вправи потрібно виконувати у визначений термін, а в кінці курсу необхідно скласти іспит. Якщо успішно складається іспит, то видається он-лайн сертифікат про закінчення. На сторінці кожного курсу представлено його анотацію, програму, що розкладена за тижнями та модулями, формат курсу та відповіді на питання, які можуть виникнути у того, хто намагається навчатися. Також пропонується окремий вибір по закладах освіти, які представлені 27 країнами світу.</p>	<p>Для участі у навчанні необхідна реєстрація. Мову сайту можна налагодити у відповідності до вибору.</p>

1	2	3	4	5
5	Сайт Udacity («Удасіті») Пропонує онлайн курси від практикуючих експертів, які надані на вибір у каталозі.	https://www.udacity.com/ Google+ https://plus.google.com/+Udacity/posts , Twitter https://twitter.com/udacity , Facebook https://www.facebook.com/Udacity , LinkedIn https://www.linkedin.com/company/udacity	Категорії навчальних курсів представлені від технічних до гуманітарних, у т.ч. можна обрати курс для професійного розвитку. Назва курсу також визначає рівень його складності, наприклад, початковий або середнього рівня. На кожній сторінці курсу визначено його тривалість, у т.ч. й мінімальна (у годинах), та вартість за місяць після попереднього часткового безкоштовного навчання.	Для участі у навчанні необхідна реєстрація. Мова сайту – англійська, без варіантів перекладу.
6	Сайт Online Courses («Он-лайн Безкоштовні Курси») Представлені курси для самонавчання	http://www.onlinecourses.com/	На сайті розгорнуті кроки для визначення курсу щодо самонавчання, умови навчання та методи. Також наданий каталог для вибору курсу. Категорії курсів представлені від технічних до гуманітарних, у т.ч. можна обрати курс для професійного розвитку.	Для навчання необхідна реєстрація. Мова сайту – тільки англійська.
7	Сайт Open Culture («Відкрита Культура») Представлено понад 1150 он-лайн безкоштовних курсів найкращих університетів світу щодо самонавчання, фільми, електронні, аудіо та текстові книги, уроки для вивчення мов, освітні курси та бізнес-курси.	http://www.openculture.com/ Twitter https://twitter.com/openculture , Facebook https://www.facebook.com/openculture , стрічка новин http://feeds.feedburner.com/OpenCulture .	Категорії курсів представлені від технічних до гуманітарних, у т.ч. можна обрати курс для професійного розвитку. Наданий каталог для вибору курсу.	Реєстрація користувача не потрібна. Мова сайту – тільки англійська.
8	Канал Edu («Освіта») на відео-сервісі YouTube Пропонує широкий вибір відео-лекцій та уроків для самонавчання з різних напрямків.	http://www.youtube.com/education	У розділі «Канали» надає вибір каналів початкової та середньої освіти, університетської освіти та неперервної освіти. На каналі неперервної освіти запропоновано відеолекції щодо вивчення іноземних мов та розвитку особистості.	Увесь навчальний матеріал викладений англійською мовою.

1	2	3	4	5
9	Відкритий освітній відеопортал UniverTV.ru Представлені навчальні матеріали, надані у каталозі за різними напрямками.	сайт http://univertv.ru ВКонтакте http://vk.com/club12549983 , Facebook https://www.facebook.com/UniverTV/ , на сайті Живой журнал http://univertv.livejournal.com/ , YouTube https://www.youtube.com/user/univervideo	Навчальні матеріали можна вибирати не тільки у каталозі, а й за освітніми закладами та за лекторами, серед яких лектори Росії та інших країн. Одна з сторінок сайту дає посилання на зовнішні джерела, де міститься цікава інформація для саморозвитку особистості, в т.ч. і професійного.	Для участі у навчанні необхідна реєстрація. Лекції в іншомовному форматі адаптовані до російськомовних користувачів завдяки субтитрам або перекладу.
10	Сайт Open Access («Відкритий доступ»)	http://openaccess.by/node/ сайт партнерів http://www.eifl.net/page/about	Містить інформацію щодо наукових комунікацій, публікацій в Республіці Білорусь, а також надає тематичні новини партнерів з Германії та EIFL (Electronic Information for Libraries)	Реєстрація для користувачів пропонується. Сайт призначений для міжнародної взаємодії. Має переклад інтерфейсу на 100 мов світу.
11	Журнал «Science and Education a New Dimension» Містить публікації вчених та дослідників з усього світу. Журнал є міжнародним ресурсом. Головна редакція розташована в Угорщині, редакційна колегія – фахівці з усього світу.	http://www.seanewdim.com/ , профілі у Google Scholar https://scholar.google.com/scholar?q=%22science+and+education+a+new+dimension%22&btnG=&hl=hu&as_sdt=0%2C5 , Academia Edu http://independent.academia.edu/ScienceandEducationaNewDimension , Scribd https://ru.scribd.com/seanewdim , Ulrichsweb http://ulrichsweb.serialsolutions.com/login , UIA http://www.uia.org/allpubs , ISI http://isindexing.com/isi/journaldetails.php?id=742 , INNO Space http://www.sjifactor.innospace.net/passport.php?id=1510	Журнал відстоює ідеєю рівноправності мов та об'єднує міжнародний характер науки з можливістю працювати і публікувати на рідній мові. Авторам надається можливість публікувати свої роботи в міжнародному журналі на їх рідній мові.	Реєстрація необхідна авторам для подання статті. Опубліковані матеріали представлені у вільному доступі. Інтерфейс журналу адаптований для російськомовних користувачів.

Отже, здійснивши порівняльний аналіз ресурсів, що представлені в українському Інтернет-просторі та міжнародному Інтернет-просторі, виявлено:

1. Інформація для самоосвіти та саморозвитку особистості представлена у широкому спектрі, за будь-яким напрямком розвитку, для будь-якого віку і на українських Інтернет-ресурсах, і на зарубіжних.
2. Основною відмінністю зарубіжних Інтернет-ресурсів для самоосвіти є адаптованість інформації або матеріалів до іншомовних користувачів, що надає ресурсу можливість стати міжнародним. Така особливість серед ресурсів, що були проаналізовані нами у вітчизняному Інтернет-просторі та представлені вище, виявилась серед безлічі досліджених об'єктів тільки один раз: сайт, що пропонує арт-терапію та творчий розвиток (ел. адреса <http://nathnennya.com/ua/info/>), дає версію свого наповнення англійською та іспанською мовами.
3. Зарубіжні Інтернет-ресурси для самоосвіти та саморозвитку особистості, як правило, потребують реєстрації користувачів. Інформація, що розміщена на українських або російських Інтернет-ресурсах, знаходиться у вільному доступі (без необхідності реєстрації).
4. Вивчені на зарубіжному Інтернет-просторі ресурси для самоосвіти та саморозвитку особистості представлені у більш академічному підході та більш чітких напрямках, на відмінність від ресурсів на просторі пострадянських країн, які надають матеріали для розвитку у більш вільній формі, більш загального призначення.
5. Серед проаналізованих ресурсів щодо самоосвіти та саморозвитку особистості в Інтернет-просторі, що представлений пострадянськими країнами, ресурси, що створені фахівцями напрямку самоосвіти та саморозвитку особистості (психологи, соціальні педагоги, андрагоги, консультанти та ін.), стають непомітними серед безліч ресурсів, що створені вільними користувачами. Ця особливість є різницею між навчальним Інтернет-простором зарубіжних ресурсів для самоосвіти та саморозвитку, де спостерігається більш структурований, професійний підхід до неформальної та інформальної освіти.
6. Інтернет-ресурси зарубіжних країн, що містять інформацію для самоосвіти та саморозвитку особистості, як правило, крім основного сайту мають ще кілька (від чотирьох до восьми, іноді й більше) своїх профілів в соціальних мережах. Така особливість відрізняє ресурси, що представлені у вітчизняному Інтернет-просторі, серед яких існує або сайт, або профіль в соціальній мережі, чи сайт відображений тільки одним-двома профілями в соціальних мережах.

Підводячи підсумки практичної частини нашого дослідження, можна зазначити, що в сучасному Інтернет-середовищі достатньо інформації для саморозвитку та самоосвіти особистості будь-якої дорослої людини. Ці матеріали існують в різних формах та видах, у відкритому або закритому доступі, на будь-яких мовах та розміщені на різноманітних Інтернет-ресурсах, кожен з яких наділений певними функціями та виконує свою роль у розповсюдженні та доступі користувача даної інформації.

З набуттям актуальності різноманітних форм освіти в Україні самостійна навчальна робота, як частина пізнавального та безперервного навчання, набуває статусу однієї з найважливіших форм освітнього процесу. Одночасно зростає роль інформаційної бази, якості та достовірності використовуваної інформації для забезпечення навчальної підтримки всіх видів освітньої діяльності учасників як формальної, так і неформальної освіти. Розділяємо думку Мигович С.М. та Тверезовскої Н.Т., що нові знання постійно здобуваються, і життєво важливо розуміти різницю між важливими та неважливими знаннями [15].

У контексті забезпечення інформаційної, навчально-методичної підтримки всіх видів навчальної діяльності учасників як формальної, так і неформальної освіти, погоджуємося з Мальярчук О.Г. [14], що організація навчальної роботи через посилення ролі самостійної роботи зумовлює потребу в ефективній її організації та контролі. Зазвичай, в мережних

неформально-освітніх групах повинен бути керівник. Це той, хто бере на себе відповідальність по організації та проведенню неформального навчального процесу, за його результативність й ефективність, за достовірність наданої інформації. Вважаємо, що автори-власники сайтів, сторінок у мережних спільнотах повинні спостерігати за якістю розміщеної інформації на ресурсах, що їм належать, та відповідним чином керувати процесом інформальної освіти. Для цього вони повинні мати певний педагогічний, психологічний досвід, відповідну кваліфікацію або сертифікацію.

Наше дослідження підтверджує думку, висловлену у публікації [14], що у форматі мережних спільнот можна організовувати та координувати роботу секцій та груп, створювати гуртки за спільними інтересами, проводити навчання на рівні неформальної освіти, а створені віртуальні співтовариства в мережних спільнотах можуть стати «віртуальним майданчиком», неформальною аудиторією, де проводиться накопичення, формалізація неявного знання, що розширює можливості використання ІКТ для неформальної освіти.

На сучасному етапі розвитку суспільства освіта дорослих є невід'ємною складовою неперервної освіти. Відповідно, головний суб'єкт у цій системі – це доросла людина. Її основними характеристиками, на думку Змейова С., є усвідомлення себе цілісною самостійною особистістю, володіння певним життєвим, професійним, соціальним досвідом. Крім цього, дорослі, які навчаються, мають різні рівні освіти, різноманітні потреби та інтереси. Цей ресурс є підґрунтям для побудови індивідуальної освітньої стратегії, результатом якої повинна стати внутрішня інновація, що сприяє досягненню особистісних і професійних цілей дорослої людини [7, с. 16].

Неформальна освіта ґрунтується на ряді принципів, найбільш важливі з яких – вчитися в дії, вчитися взаємодіяти і вчитися вчитися. Основним методом неформальної освіти є дослідження. Учень повинен самостійно вести багатопланове пізнання навколишнього світу, яке протікає на різних рівнях: когнітивному, практичному і афективному [6, с. 298-299]. Якщо самоосвіта здійснюється в групі, то її учасники у секторі неформальної освіти як правило різноманітні. Це люди з різним соціальним статусом, з різними поглядами, позиціями і рівнем знань, різним досвідом, іноді їх відрізняє їх походження, вони говорять на різних мовах, належать різним субкультурам або етнічним групам [6, с. 300]. Учасники висловлюють різні точки зору, представляють різні культури, діляться різним досвідом – все це стимулює процес навчання як для більш, так і для менш досвідчених. Такі умови навчання не те щоб максимально наближені до реальності, вони і є реальність, з якою учасники стикаються за межами [6, с. 300-301]. Все це ми спостерігали, відвідуючи відповідні сервіси протягом нашого дослідження.

Основною характеристикою навчального процесу є самостійне визначення дорослим учнем параметрів навчання, набуття знань, формування умінь, навичок, необхідних особистісних якостей. Адже з точки зору андрагогіки дорослі, які навчаються, відчувають глибоку потребу в самостійності, самоврядуванні, провідній ролі в процесі навчання [8].

Тому зазначимо, що кожна доросла людина, що вирішила йти шляхом самоосвіти та саморозвитку своєї особистості, здатна самовизначитися відносно якості ресурсів, засобів ІКТ, які є інструментом та базою її освіти. В цьому їй може допомогти психолог, до функцій якого належить стимулювання саморозвитку та самоосвіти особистості шляхом виховання, освіти та навчання. В даний час бурхливий розвиток інформаційних технологій впливає на стиль і методологію роботи практикуючих психологів [16, с. 98]. Фахівець психологічного профілю в сучасних умовах повинен правильно використовувати інформаційні ресурси, володіти на високому рівні технологіями доступу до локальних та глобальних мережних інформаційних ресурсів, знати основні тенденції розвитку сучасних інформаційних технологій та їх потенційне застосування у психологічній практиці [16, с. 98]. Професійна діяльність психолога є по суті інформаційною діяльністю, що включає в себе здатність цілеспрямовано працювати з інформацією на всіх етапах її отримання, обробки, зберігання, передачі [16, с. 98]. Тобто сучасний практикуючий психолог повинен орієнтуватися в

сучасному інформаційному просторі, володіти інформацією про наявність компетентних та якісних джерел щодо саморозвитку та самоосвіти особистості, мати на них посилання. Тому за зверненням дорослої людини, яка вирішила розвивати свою особистість, психолог може надати напрямок пошуку необхідної інформації, у т.ч. і тієї, що розміщується в Інтернет-ресурсах: джерела літератури, відео- або аудіо-матеріали, посилання на сайти, блоги, відповідні контакти в соціальних мережах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, за даними проведеного теоретичного та практичного дослідження сучасного стану застосування ІКТ для самоосвіти та саморозвитку особистості дорослих, оцінюємо стан як задовільний.

За результатами проведеного аналізу інформаційно-комунікаційних засобів та ресурсів виявлено, що існує різноманітний вибір електронних засобів та ІКТ, що можуть застосовуватися для самоосвіти та саморозвитку. Але популярними є Інтернет-ресурси, що надають необхідну інформацію як в українському Інтернет-середовищі, так і в зарубіжному, а серед пристроїв – популярні усі, які можуть бути підключені до Інтернет та які є комфортні при самоосвіті: персональний стаціонарний комп'ютер, ноутбук, нетбук, планшет, смартфон тощо.

За результатами порівняльного аналізу ресурсів для самоосвіти та саморозвитку особистості, що розміщені в українському Інтернет-просторі, та ресурсів зарубіжного Інтернет-простору визначено відмінності щодо адаптованості навчальних матеріалів до мов користувачів; доступу до ресурсу (необхідності реєстрації користувачів); змісту та напрямків розвитку, що пропонує ресурс; професійного підходу до супроводу неформального або інформального освітнього процесу, що здійснюється завдяки інформації ресурсу; наявності профілів у соціальних мережах, як додатків до основного ресурсу.

У сучасному інформаційному просторі розміщено доволі освітнього інструментарію та навчального матеріалу, щоб здійснювати ефективну самоосвіту та саморозвиток у рамках неформальної або інформальної освіти. А саме, проаналізовані Інтернет-ресурси: сайти, веб-сторінки, електронні соціальні мережі, відео-сервіси, електронні бібліотеки, освітні електронні видання, сервіси зберігання інформації, форуми, що пропонують матеріали для самоосвіти та саморозвитку особистості, відповідають заданій тематиці та представляють інформацію психологічного, духовного, наукового, пізнавального напрямку, розкривають творчі, інтелектуальні аспекти, питання самовдосконалення, самосвідомості. Інформаційні ресурси містять багато теоретичного та навчального матеріалу, статей, практичних рекомендацій, порад, опису деяких вправ, програм, пропозицій щодо участі в платних тренінгах, семінарах, вебінарах, індивідуальних консультаціях, відвідування майстер-класів, запрошення до навчання. Постійно рекламують та розповсюджують інформацію «стрічки новин» щодо тематики сайту та розсилки таких новин за умови, що користувач є підписаний на ці розсилки. Також, як навчальний матеріал, пропонуються художні, пізнавальні, наукові фільми, відео, література, що сприяє саморозвитку, підвищенню загальної культури особистості. На багатьох сайтах містяться блоги, форуми та розділи типу «питання-відповіді», які дають можливість спілкування в мережному середовищі з власниками-керівниками інформаційних ресурсів, експертами, однодумцями та надають інформацію на конкретний запит.

Зазначимо аспект, що може вплинути на ефективність самоосвіти: зменшення результативності саморозвитку може статися, коли дорослий учень буде лише споживати надану засобами ІКТ інформацію. Якщо поряд з отриманою інформацією будуть застосовані практичні вправи для саморозвитку, що розміщені на відповідних ресурсах у вигляді практичних рекомендацій, методик, то в сукупності теоретична інформація з практичними діями значно збільшить ефект самоосвіти і надасть результати у будь-якій сфері життєдіяльності особистості.

Також важливо отриману під час самоосвіти інформацію стверджувати в своєму повсякденному житті, тобто перетворювати її на власні знання та досвід. Тоді доросла людина зможе побачити результат свого розвитку у реальності. Змінюючи свої власні якості,

риси характеру, звички, поведінку, людина помітить зміни в своєму житті. З одного боку, дорослій особистості це буде здійснювати легше, тому що вона набула певний досвід взаємодії з оточуючим простором і більш явно усвідомлює реальність життя, свій життєвий шлях та необхідність особистісних змін через зростання.

Слід наголосити й на якості та достовірності інформації в Інтернет-просторі, яку дорослі учні можуть застосовувати для самоосвіти та саморозвитку своєї особистості. На нашу думку, інформація повинна бути перевірена досвідом того, хто її розміщує або пропонує, та того, хто її споживає. Обсяг матеріалів, що є у сучасній мережі Інтернет, дуже великий, але не завжди відповідає суті обраного питання, навіть може нести приховану небезпеку для психічного стану особистості. Тому вважаємо необхідним обов'язкове підтвердження кваліфікації того експерта, чие інформаційне джерело обере дорослий учень для самоосвіти та саморозвитку.

Зазначимо, що сучасний практикуючий психолог здійснює координаційну та консультативну роботу, яка сприяє саморозвитку особистості. У зв'язку з цим психолог компетентний надати психологічну допомогу клієнту за зверненням та проконсультувати його відносно Інтернет-джерел, що містять достовірну інформацію. На консультації психолог може вказати посилання на відповідні якісні Інтернет-ресурси: сайти, блоги, соціальні мережі, електронні бібліотеки, тощо, які містять матеріали для самоосвіти, саморозвитку: книги, фільми, статті, рекомендації, практичні методики, вправи та ін. Така допомога практикуючого психолога може спрямувати особистість у потрібному напрямі щодо саморозвитку та самоосвіти, і допоможе уникнути неякісних та недостовірних відомостей.

Таким чином, у цьому питанні подальшого дослідження потребують перспективи та результати самоосвіти та саморозвитку особистості, що застосовує ІКТ, в аспектах самоосвіти, як однієї з форм неформальної та інформальної освіти, що може тривати протягом життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булавенко О. А. Информационные технологи в управлении образованием // Булавенко О. А., Одинец А. В. / Электронный научный журнал «Современные проблемы науки и образования», вип. 6 – 2013 / ФГБОУ ВПО «Комсомольский-на-Амуре государственный технический университет», г. Комсомольск-на-Амуре, Россия, электронный ресурс - Режим доступа <http://www.science-education.ru/pdf/2013/6/142.pdf> дата доступу 24.01.2015
2. Василенко О. В. Неформальна освіта дорослих: нове соціально-освітнє явище / Національна академія педагогічних наук України – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих / Василенко О. В. // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: Збірник наукових праць. – Луганськ: Видавництво Ноулідж», 2013 - Випуск 7. – 360 с.
3. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. / 2-ге вид. – К.: Каравела, 2009. – 400 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Гончаренко С. У. – К.: Либідь, 1997.
5. Гуревич Р. С. Контекстне професійне навчання в мережевих спільнотах / Гуревич Р. С. / Національна академія педагогічних наук України – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: Збірник наукових праць. – Луганськ: Видавництво Ноулідж», 2014 - Випуск 1 (8). – 283 с.
6. Закревська С. Неформальна освіта дорослих в Україні та в країнах Європейського Союзу: феномен, історія, значення / С. Закревська / Національна академія педагогічних наук України – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: Збірник наукових праць. – К.: ТОВ ВД «ЕКМО», 2011. – Випуск 3. – Ч. 1. - 338 с.
7. Зінченко С. В. Особливості навчання дорослих у системі неперервної освіти / С. В. Зінченко / Національна академія педагогічних наук України – Інститут педагогічної освіти і освіти

- дорослих // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: Збірник наукових праць. – К.: ТОВ ВД «ЕКМО», 2011. – Випуск 3. – Ч. 1. – 338 с.
8. Зінченко С. В. Розвиток особистісних якостей дорослих засобами тренінгових технологій / С. В. Зінченко // Сучасні підходи та технології соціально-психологічної та корекційної роботи з різними віковими групами населення: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., 20-22 червня 2014 р. – Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, 2014. – С. 374 - 379.
  9. Кисельова О. Б. Формування компетентності самоосвіти у майбутніх педагогів в умовах інформаційно-навчального середовища: автореф. дис. ... к.пед.н. – Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди – 2011. – 20 с.
  10. Кудря П. В. Способи та напрямки використання ІКТ в освіті / П. В. Кудря / Інформаційно-комунікаційні технології навчання: психолого-педагогічні та дидактичні аспекти впровадження – Матеріали обласної науково-практичної Інтернет-конференції 13 квітня 2011 р. - Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського - ел. ресурс [http://timso.koippo.kr.ua/blogs/media/blogs/Internet-konferencia / Materiali_konferencii_2011](http://timso.koippo.kr.ua/blogs/media/blogs/Internet-konferencia/Materiali_konferencii_2011). - дата доступу 25.01.2015.
  11. Лосева Н. М. Саморозвиток викладача вищої школи: навч. посібник / Н. М. Лосева – Д.: ДонНУ, 2003. – 336 с.
  12. Лук'янова Л. Б. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / Лук'янова Л. Б., Аніщенко О. В. // Освіта дорослих: короткий термінологічний словник. - К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 108 с.
  13. Максимова Л. Електронне навчання як засіб реалізації освіти впродовж життя / Національна академія педагогічних наук України – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих / Л. Максимова // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: Збірник наукових праць. – К.: ТОВ ВД «ЕКМО», 2011 – Випуск 3. – Ч. 1. – 338 с.
  14. Мальярчук О.Г. Застосування соціальних мереж у навчальному процесі [Електронний ресурс] / О. Г. Мальярчук / Від викладання дисциплін – до освоєння наук: трансформація змісту, технологій освітньої діяльності та розвиток педагогічної майстерності: зб. матеріалів наук.-метод. конф. 31 січня 2013 р. – К. : КНЕУ, 2013. – С. 94-95.
  15. Мигович С. М. Роль і місце соціальних мереж у формуванні освітньо-інформаційного середовища аграрних університетів: стаття / Мигович С. М., Тверезовська Н. Т. / Науковий вісник НУБіП серія "Педагогіка, психологія, філософія". – Випуск 175, частина 3. – Київ, 2012. – С. 291-298.
  16. Пічугіна І. С. Особливості використання вебінарів для розвитку духовно-моральних цінностей у неформальній освіті дорослих [Електронний ресурс] / І. С. Пічугіна // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014. № 5 (43). – С. 94-103.– Режим доступу до журналу: <http://journal.iitta.gov.ua>. – дата доступу 26.03.2015.
  17. Сігаєва Л. Є. Сучасні технології навчання дорослих [Електронний ресурс] / Л. Є. Сігаєва. / Я-концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості. стор. 380-387. / Вебсайт – Ел. Бібліотека НАПНУ – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/6788> / - дата доступу 24.01.2015.
  18. Спірін О. М. Інформаційно-комунікаційні та інформативні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики [Електронний ресурс] / О. М. Спірін / Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – №5 (13). – Режим доступу до журналу: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html> / - дата доступу 24.01.2015.
  19. Стефаненко П. Дидактичні особливості дистанційного навчання у вищій школі / Павло Стефаненко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. – № 1. – С. 22 - 32.

Стаття надійшла до редакції 19.09.15